

Character 1: *Let's talk about y/our anger.*

Character 2 (V.O.): *But what do you mean by "anger"?*

"Anger is hope: hope that things can be different; that frustration can be modified."¹

"The affects (...) of hate, and anger, envy, and the like, considered in themselves, follow with the same necessity and force of Nature as the other singular things. And therefore, they acknowledge certain causes, through which they are understood, and have certain properties, as worthy of our knowledge as the properties of any other thing, by the mere contemplation of which we are pleased."²

"When I think of the conditions under which my mother became a mother (...) my anger at her dissolves into grief and anger for her, and then dissolves back again into anger at her: the ancient, unpurged anger of the child."³

"When we turn from anger we turn from insight, saying we will accept only the designs already known, deadly and safely familiar."⁴

Etymologically, the English term "anger" stems from the Latin "angor", meaning a constriction of the throat, and hence anguish or trouble. The word is thus associated historically with distress, grief, pain, vexation, trouble, sorrow, suffering, agony, regret and constraint. Yet, in everyday language and literature today, it is used interchangeably with aggressivity, aggression, wrath, rage, fury, outrage, etc. In other words, more with the outward signs of anger and its expression. This causes confusion rather than clarification. What differentiates one from another? The level of intensity? The concept of anger as an emotion as opposed to a reaction? When does anger refer to rough violence? When does it turn into explosive rage? This exhibition does not claim to clarify the confusion, but considers anger as an emotion--indeed, the most commonly experienced emotion--locating it as a wider phenomenon that may or may not include outward behavioral manifestations such as aggression and rage.⁵

Why concentrate on anger? Firstly, anger is an emotion that is difficult to acknowledge, let alone to accept in ourselves. It is important, therefore, to face the emotion and to look within in order to avoid projecting our anger onto others. Secondly, more often than not, anger is mixed up with other intense emotions such as pain, fear, and frustration, which makes it hard to single out and identify. Thirdly, effacing or repressing anger may be seen as a preferable response, but this can be more troublesome and cause more damage, such as self-hatred or hatred towards others. And lastly, anger is an emotion that arguably has a potential: the potential for hope, the potential for refusal, the potential for rebellion—but only if confronted.

¹ Adam Phillips, *Unforbidden Pleasures* (London: Penguin Books, 2016), 48.

² <https://davidleon.blog/2021/01/13/spinozas-ethics-part-iii-of-the-affects/>

³ <https://english.fju.edu.tw/lctd/asp/works/254/text.htm>

⁴ <https://www.blackpast.org/african-american-history/1981-audre-lorde-uses-anger-women-responding-racism/>

⁵ Psychoanalyst Jacques Lacan differentiates between aggression and aggressivity. For him, the former refers solely to aggressive acts, while the latter is a wider phenomenon which includes these actions. In other words, a distinction can be made between a response -an act of aggression- and the interpretation or the reflective experience of that response-anger.

Let's talk about y/our anger therefore explores the following questions: What is anger? Why do we get angry? Is anger an acceptable emotion both within ourselves and in others? Is anger culture- or gender-specific? Do we feel, and therefore face our anger, or do we try to numb it? Is there such a thing as pure anger, or is anger always entangled with other emotions? Does anger conceal other things: if so, what? Is it possible to relate to someone else's anger if we cannot diagnose it in ourselves? Do we always react to the emotion of anger, or is it possible to contain it? And above all, is it possible to transform these intense feelings before anger explodes into rage? The psychoanalytic psychotherapist, Adam Phillips, states that when anger isn't envious rage or the revenge born of humiliation, it contains the wish for a more intimate exchange, a profounder kindness between people.⁶ This exhibition takes its inspiration from this reaching-out aspect of anger and delves into the emotion of anger in the hope of better understanding it.

For Jean Paul Sartre, the most prominent existential theorist, understanding an emotion means understanding what it is about. The fact that emotions are reactions to the outside and inside worlds points to their ambivalent nature. Classifying emotions as positive or negative underestimates this ambivalent nature, specifically the ability of any emotion to fulfill both positive and negative potential. Anger, above all, is a widely complex, controversial and ambivalent emotion because of its proximity to hatred, violence, revenge and retribution on the one hand, and to fear, frustration, sorrow and pain on the other. We could easily mistake pain for anger, fear for anger. However, it can also be a legitimate and appropriate emotion in the face of injustice, and therefore a desirable attribute. The difficulty is that there is no clear-cut distinction between these two positions.

As a reaction to the inside, as well as the outside world, anger can be felt privately, even when we are not directly faced with what angers us. Therefore, it becomes an emotion of our inner life which we may or may not express or act on. At the same time, the art of not expressing feelings is a very real thing insofar as feelings can be a threat to social relations. According to philosophy professor Zeynep Direk, because human beings are relational and strong emotions such as anger and sadness can potentially disrupt the connections to our community, we tend to distance ourselves from these feelings.⁷ For these very reasons, ***Let's talk about y/our anger*** claims the space and time to approach and meditate upon this emotion in all of its variety.

⁶ <https://mikehoolboom.com/?p=7>

⁷ Zeynep Direk, "Eco-Ethical Judgement and Practical Wisdom", *Eco-Ethica* Volume 11 (2023): 182.

Since the lived body, shaped by time and space, is vulnerable and responsive to the transformation of the environment and relationships, anger is both personal and interpersonal. Although many may aspire to be self-sufficient, we are essentially social, interdependent beings and therefore vulnerable to others.⁸ Our core values could be challenged at any time by the other. Moreover, when we feel helpless, frustrated, the victim of injustice, or treated unfairly, anger is there as an emotion, whether we acknowledge it or not. Yet, to deny vulnerability and insist on self-sufficiency and total control can make one rageful and lean towards aggression.

Although anger can be analyzed biologically, psychologically and socio-culturally, the exhibition limits its scope to the psychological and sociocultural, focusing on the emotion of anger rather than its aggressive manifestations. To do so, it contextualizes interpretations of anger historically in Western thought, starting with the early Greek philosophers and continuing through to contemporary thought, calling in at psychoanalytic, object relations and affect theory along the way and finding its political meaning in feminist and anti-racist theory. Recognizing that it is more common to investigate collective anger in a political sense than to scrutinize individual anger within the arts, this exhibition nonetheless emphasizes individual anger and locates it as a premise to examine collective anger.

Philosophers have been thinking about anger from different perspectives since Antiquity. Historical teachings on anger commonly attempted to establish rules for the expression of anger, which were designed to maximize the positive functions of anger and minimize its undesirable consequences.⁹ A dichotomy around anger arose between Aristotle and the Stoics, a dichotomy that broadly persisted through the ages with subsequent philosophers. Aristotle took an ethical stance on anger; he viewed the emotion as a powerful and efficient tool. However, because it left behind an emotional mark, one had to be angry at the right person at the right time for the right reason in order to make use of this emotion in a positive way. For Stoics, on the other hand, anger was a negative affect/emotion that had to be eliminated and ideally not even felt in the first place.¹⁰ Seen through the lens of ethics, the instigation to anger involved the violation of socially acceptable standards of conduct. The consequent aim of anger was revenge or punishment proportional to the provocation. Gregory Sadler adds that one becomes angry not necessarily when some harm is done by another, but when harm is felt to be undeserved, to represent an injustice. In this sense,

⁸ Agnes Callard, ed., *On Anger*, (Cambridge: Boston Review Forum, 2020), 14.

⁹ James R. Averill, *Anger and Aggression; An Essay on Emotion* (Springer-Verlag: New York, 1982), 80.

¹⁰ Gregory Sadler, *Understanding Anger*, <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=gregory+sadler.+understanding+anger&ie=UTF-8&oe=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:48c6d3d1,vid:8W7FGhvpuvg,st:0>.

anger presented itself as a sort of restoration or imposition of justice. Most importantly, philosophers have tried to disconnect the vices of anger from its virtues, seeking to differentiate them as “just” and “unjust” anger. By contrast, contemporary philosopher Agnes Callard states that in reality this much-debated differentiation does not exist and that purifying anger is not a realistic project.¹¹

Conceptualizations of anger and the definitions of emotions gradually transformed over the ages. In the 20th century, anger came to be discussed as an emotion in psychoanalytic and object relations theories. Sigmund Freud, for one, argues that anger and aggression are instinctive responses to frustrating impulses and reflect the inability of the individual to cope with constraints imposed by society. Jacques Lacan, on the other hand, locates anger at the so-called mirror stage, specifically in the tension between two states: the unified, coherent wholeness of the image in the mirror and the fragmented Self, which has and will never attain that wholeness. In his reflections on anger, the object relations theorist Heinz Kohut refers to “Narcissistic Rage”, a term he coined to describe the narcissistic imbalance caused by an inability to abandon the illusion of the grandiose self and the archaic omnipotent object of childhood. A state of narcissistic rage could, he cautioned, persist forever in some adults. For Adam Phillips, breaking the frustration/anger cycle is the definition of adulthood, which he sees as the containment of some frustration and anger. Philosopher Georges Bataille also reminds us that we have only two absolute facts in this life: one, that we are not omnipotent and the other, that we are mortal. For Kohut, adults in denial of these two facts who still cling to the illusion of omnipotence and total control are the very embodiment of rage.

According to Leonard Berkowitz, who formulated the Frustration-Aggression Hypothesis in the 1980s, frustrations create a predisposition to hostile responses by arousing anger and the common manifestation of anger is aggression.¹² Karl Menninger, an American psychiatrist and writer, on the other hand, contextualizes anger as a response to a wound of the self, a response to traumatic events and to the perception of lack of control in one’s own life. In his perspective, anger therefore represents an attempt to regain control and a sense of integrity.¹³ Even if the reason for anger is often identified exclusively in the event itself or in the Other, anger arises not only as a response to external triggers, but also to internal stimuli, both cognitive and emotional.

¹¹ Agnes Callard, ed., *On Anger*, (Cambridge: Boston Review Forum, 2020), 21.

¹² L. Berkowitz, “Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation”, *Psychological Bulletin* 106 (1989): 62.

¹³ <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9422318/>

Still, can anger be conceptualized in strictly psychological terms? Or, does it have an irreducible social component? According to William James, a 19th century philosopher and psychologist, feelings are simultaneously informed, influenced and shaped by other collective institutions and sociocultural patterns and laws, forming collective emotional experiences.¹⁴ Moreover, according to James Averill, a constructivist emotional theorist¹⁵, anger is really many different angers, different states constructed in the moment as complex response systems of elements coming together in unique ways for different people and for the same person at different times.¹⁶ For him, anger is a social construction and can only be understood within the context of given culture. If on the psychological level, anger is aimed at the correction of some appraised wrong, on the sociocultural level, it functions to uphold accepted standards of conduct since emotions regulate social relationships. Because social living involves constant compromise, and social relations have the power to sustain and to break us, the potential for anger and aggression is always present. Anger is maintained within the social system because it has positive as well as negative consequences.

Like the 18th century Sentimentalists for whom values were crucially dependent on emotions, affect theorists¹⁷ highlight the effect of the outer world on bodily sensations that are unconscious. In the mind of an affect theorist, the world is shaped not only by arguments and reason, but also by nonlinguistic effects and feelings, which form a crucial part of knowledge production, operating as an embodied and relational phenomenon.¹⁸ Yet, emotions and affects find a political place in feminist and anti-racist theory. Since emotions have always been associated with the feminine, feminist political theory has been interested in emotions and emphasized their motivating force. The black feminist writer Audre Lorde defined anger as “a grief of distortions between peers, and its object as change”.¹⁹ Anger in this sense is a promise, a commitment to action if things do not change since it reveals and exposes the world. For Sara Ahmed, a feminist and anti-racist theorist, anger is an appropriate political

¹⁴ James R. Averill, *Anger and Aggression; An Essay on Emotion* (Springer-Verlag: New York, 1982), 22.

¹⁵ According to constructivist emotional theory, a specific emotion experienced by a person in a specific situation is determined by the way s/he interprets the world and estimates the objects around as important or not. Emotions include an individual's appraisal of the situation; therefore, they are like judgements on the world in which we live. And all judgements necessarily involve some meaning imposed on events. The causes of an emotion are these organismic and environmental events that lead a person to make one kind of appraisal rather than another, and respond in one way rather than another. In addition to the biological and social evaluation, each human being is a product of their past history: early patterns of reinforcement or trauma all leave a residue in adult behavior.

¹⁶ James R. Averill, *Anger and Aggression: An Essay on Emotion* (Springer-Verlag: New York, 1982),

¹⁷ Affect Theory concentrates on feelings that are sensed within and between bodies but do not always take linguistic or conceptual form. It was formulated by psychologist Silvan Tomkins in the 1960s.

¹⁸ <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/affect>.

¹⁹ <https://www.blackpast.org/african-american-history/1981-audre-lorde-uses-anger-women-responding-racism/>

and ethical feminist response to historical suffering.²⁰ Anger is a way of recognizing that such pain is wrong, of acting to transform the social and political conditions that gave rise to that pain. Ahmed argues that anger is world-making in that it brings into existence a different conceptual world than the one structured by naturalized norms.²¹

The anti-racist social critic, bell hooks, foregrounds the psychological displacement of grief and pain into anger, noting how anger often masks sorrow. Thus, in the feminist discourse, learning to hear the anger of others as an ongoing critique of the worlds we differentially inhabit is also crucial. One accepts that one's own position might anger others and therefore allows this position to be open to criticism by others.²² However, it is challenging since one must be cautious not to block that anger through a defense of one's own position. Yet, for this to happen, one may need to contain the emotion of anger.

Ultimately, *Let's talk about y/our anger* sets out to explore the diverse landscape of anger, taking advantage of the arts as a unique space for foregrounding the emotive force of our lives with all its passions and/or affects. While careful to avoid positing anger or any other emotion as a site of truth,²³ the exhibition hopes to encourage reflection on the emotion in all of its glorious ambivalence, many dimensions and perhaps also its utility. As Audre Lorde so eloquently put it: "My anger has meant pain to me but it has also meant survival, and before I give it up, I'm going to be sure that there is something at least as powerful to replace it on the road to clarity".²⁴

²⁰ <https://bettystoneman.wordpress.com/2017/04/01/sara-ahmeds-feminist-attachment-to-anger/>

²¹ *Ibid.*

²² <https://bettystoneman.wordpress.com/2017/04/01/sara-ahmeds-feminist-attachment-to-anger/>

²³ Agnes Callard, ed., *On Anger*, (Cambridge: Boston Review Forum, 2020), 93.

²⁴ <https://www.blackpast.org/african-american-history/1981-audre-lorde-uses-anger-women-responding-racism/>

1. Karakter: *Gel kızgınlığı(nı/mızı) konuşalım öyleyse.*

2. Karakter (Dış ses): *İyi de “kızgınlıktan” kastın ne?*

“Kızgınlık umuttur: Bir şeylerin farklı olabileceği, hüsrânın hafifleyebileceği umudu.”¹

“Nefret, kızgınlık, kıskançlık ve benzeri duygulanımlar, kendi başlarına ele alındığında, diğer tekil şeylerle aynı gereklilikleri ve Doğa kuvvetlerini izler. Dolayısıyla, anlaşılmasını sağlayan belli sebepleri kabul ederler ve bilgimize başka herhangi bir şey kadar layık olan ve salt tefekkürü bile bizi memnun eden özellikleri vardır.”²

“Annemin anne olduğu koşullar üzerine düşündüğümde (...) ona duyduğum kızgınlık dağılıp yerini kedere ve onun adına duyduğum kızgınlığa bırakıyor ve sonra ona kızıyorum yeniden: Çocuğun kadim, arınmamış kızgınlığı.”³

“Kızgınlığa yüz çevirdiğimizde içgörüyü yüz çeviriyor, yalnızca halihazırda bilinen, ölümcül ve emniyetli bir şekilde tanıdık kalıpları kabul edeceğimizi söylüyoruz.”⁴

İngilizcede kızgınlığın karşılığı olan “anger” kelimesi Latince “angor”dan geliyor, anlamı boğazda sıkışma hissi, dolayısıyla ıstırap ya da dert. Yani kelime tarihsel açıdan sıkıntıyla, kederle, acıyla, eziyetle, dertle, üzüntüyle, cefayla, can çekişmeyle, pişmanlık ve kısıtlamayla ilişkili. Öte yandan çağımızın gündelik dil ve edebiyatında saldırganlık, saldırı, gazap, öfke, hiddet, infial vb. kelimelerle birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanılıyor. Diğer bir deyişle, kızgınlığın harici işaretlerine ve dışavurumuna tekabül ediyor daha ziyade. Bu da açıklık getirmektense daha fazla kafa karışıklığına sebep oluyor. Bunları birbirinden ayıran nedir? Yoğunluk düzeyi mi? Tepkiden ziyade duygu mahiyetiyle kızgınlık kavramı mı? Kızgınlık ne zaman ham şiddeti ifade ediyor? Ne zaman patlayan bir öfkeye dönüşüyor? Bu sergi sözkonusu karışıklığa açıklık getirme iddiasında değil, ama kızgınlığı bir duygu –hatta en sık tecrübe edileni– olarak ele alıyor, saldırganlık ve öfke gibi harici davranışsal tezahürlerini içeren yahut içermeyen daha geniş bir olgu mahiyetiyle konumlandırıyor.⁵

Peki niçin kızgınlığa odaklanalım? Öncelikle kızgınlık, bırakın kendimizde kabul etmeyi, varlığını tanıması bile zor bir duygu. Bu yüzden, kızgınlığımızı başkalarına yansıtmaktan kaçınmak için, bu duyguyla yüzleşmemiz ve içimize bakmamız önemli. İkincisi, kızgınlık sık sık acı, korku ve hüsrân gibi diğer yoğun duygularla karıştırılır ve bu da bu duyguyu diğerlerinden ayırıp tanımayı güçleştirir. Üçüncü olarak, kızgınlığı bastırmak makul bir tepki gibi görünebilmekle birlikte, daha çok sıkıntı ve hasara, örneğin kişinin kendine yahut da başkalarına nefret duymasına sebep olabilir. Son olarak da kızgınlığın farklı potansiyeller taşıyan bir duygu olduğunu ileri sürebiliriz: Umut potansiyeli, reddetme potansiyeli, isyan potansiyeli gibi, tabii ancak yüzleşilirse. Dolayısıyla ***Gel kızgınlığı(nı/mızı) konuşalım öyleyse*** şu soruları keşfe çıkmakta: Kızgınlık nedir? Neden kızarız? Kızgınlık kendimizde ve başkalarında kabul edilebilir bir duygu mudur? Kültüre ya da toplumsal cinsiyete özgü müdür? Kızgınlığımızı hisseder, dolayısıyla onunla yüzleşir miyiz yoksa uyuşturmaya mı çalışırız sadece? Saf

¹ Adam Phillips, *Yasak Olmayan Hazlar*, çev. Saliha Nilüfer, Metis Yayınları, 2017.

² <https://davidleon.blog/2021/01/13/spinozas-ethics-part-iii-of-the-affects/>

³ <https://lithub.com/adrienne-rich-it-is-hard-to-write-about-my-own-mother/>

⁴ <https://www.blackpast.org/african-american-history/1981-audre-lorde-uses-anger-women-responding-racism/>

⁵ Psikanalist Jacques Lacan’ın saldırı ile saldırganlık arasında yaptığı ayırım ilkinin yalnızca saldırgan eylemler olduğu, ikincisininse bu eylemleri de içeren daha geniş bir olgu olduğu yönündedir.

kızgınlık diye bir şey var mıdır yoksa bu duygu başka duygularla iç içe midir hep? Kızgınlık başka şeyleri gizler mi? Öyleyse neleri? Kızgınlığı kendimizde bile teşhis edemiyorsak başkalarının kızgınlığıyla ilişkilenebiliriz mümkün müdür? Kızgınlık duygusuna her zaman tepki mi veriyoruz, yoksa onu kapsayabilmek mümkün mü? Ve, hepsinden öte, kızgınlık patlayıp öfkeye dönüşmeden önce bu yoğun duyguları dönüştürebilir miyiz? Psikanalitik psikoterapist Adam Phillips kızgınlığın hasetle karışık bir öfke ya da aşığılanmadan doğan bir hınç olmadığı durumlarda, insanlar arasında daha yakın bir iletişim, daha derin bir incelik arzusu barındırdığını ifade eder.⁶ Bu sergi de ilhamını kızgınlığın temas arzusuna dönük bu yönünden alıyor ve bu duyguyu daha iyi anlamak amacıyla derinlerine iniyor.

Varoluşçu teorisyen Jean-Paul Sartre'a göre, bir duyguyu anlamak, duygunun neyle ilgili olduğunu anlamaktır. Duyguların dış ve iç dünyalara yönelik tepkiler olması, ikircikli doğalarına işaret eder. Duyguları olumlu ya da olumsuz şeklinde sınıflandırmak bu ikircikli doğayı, özellikle de her türlü duygunun hem olumlu hem de olumsuz bir potansiyel taşıma kapasitesini küçümsemek demektir. Kızgınlık da, her şeyden önce, bir yandan nefrete, şiddete, hınca ve intikama, öbür yandan korkuya, hüsrana ve acıya yakınlığı yüzünden son derece karmaşık, tartışmalı ve ikircikli bir duygudur. Acıyı yahut korkuyu kızgınlıkla karıştırabiliriz kolayca. Bununla beraber, kızgınlık adaletsizliğin karşısında meşru ve yerinde bir duygu, dolayısıyla arzu edilir bir nitelik de olabilir. Zorluk, bu iki konum arasında net bir çizgi olmamasından kaynaklanır.

Dış dünyaya olduğu kadar iç dünyaya da yönelik bir tepki olan kızgınlık bizi kızdıran şeyle doğrudan karşı karşıya olmadığımızda da içten içe hissedilebilir. Bu yüzden, ifade edip etmememizden, eyleme döküp dökmememizden bağımsız bir şekilde, içsel hayatımızın bir parçası olur. Aynı zamanda, duygular toplumsal ilişkiler için tehdit teşkil edebildiğinden, duyguları ifade etmemenin marifet gibi görüldüğü de bir gerçektir. Felsefe profesörü Zeynep Direk'e göre, insanlar ilişkisel varlıklar olduğundan ve kızgınlık ile keder gibi güçlü duygular cemaatimizle bağlarımızı zedeleme potansiyeli taşıdığından, bu hislerle aramıza mesafe koymaya meylederiz.⁷ Bu sebeplerden ötürü, **Gelecekteki kızgınlığı(nı/mızı) konuşalım öyleyse** bu duygu üzerine düşünmek için gerekli zaman ve alanı talep etmektedir.

Zaman ve alanla şekillenen ve yaşanan beden, çevrenin ve ilişkilerin dönüşümü karşısında savunmasız ve bunlara karşı duyarlı olduğundan, kızgınlık hem kişisel hem de kişilerarasıdır. Pek çok insan kendine yetmeye heves etse de, özünde toplumsal, birbirine muhtaç ve dolayısıyla başkaları karşısında savunmasız varlıklarız.⁸ Temel değerlerimize öteki tarafından meydan okunabilir her an. Kendimizi çaresiz, hayal kırıklığına uğramış, adaletsizliğe kurban gitmiş, haksız muamele görmüş hissettiğimizde de, ister kabul edelim ister etmeyelim, kızgınlık bir duygu olarak oradadır her zaman. Savunmasızlığımızı yadsıyıp kendimize yetmekte ve mutlak kontrolde ısrar etmek insanı öfkelenendirip saldırganlığa yöneltebilir.

Kızgınlık biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel açılardan çözümlenebilir olmakla birlikte, bu sergi kapsamını psikolojik ve sosyokültürel çerçeveye sınırlandırıp duygunun saldırgan tezahürlerinden ziyade kendisine odaklanıyor. Bu amaçla, kızgınlığın Batı düşüncesi tarihindeki yorumlarını bağlamsallaştırarak erken dönem Yunan filozoflardan yola koyulup çağdaş düşünceden geçiyor ve psikanalizin nesne ilişkisiyle duygulanım teorisine uğrayıp siyasi anlamını ırkçılık karşıtı ve feminist teoride buluyor. Kolektif kızgınlığı siyasi açıdan mercek altına almanın bireysel kızgınlığı sanat dahilinde incelemekten çok daha yaygın bir pratik olduğunu teslim etmekle birlikte, bu sergi bireysel kızgınlığın üzerinde durup bunu kolektif kızgınlığı incelemek için bir öncül olarak konumlandırıyor.

⁶ <https://mikehoolboom.com/?p=7>

⁷ Zeynep Direk, "Eco-Ethical Judgement and Practical Wisdom", *Eco-Ethica* 11 (2023), s. 182.

⁸ Agnes Callard, ed., *On Anger*, Boston Review / Forum, 2020, s. 14.

Filozoflar antikiteden beri kızgınlığı farklı perspektiflerden düşünmüşlerdir. Kızgınlığı konu alan tarihsel öğretiler genellikle kızgınlığın dışavurumuyla ilgili, duygunun olumlu işlevlerini en üst düzeye çıkarıp istenmeyen sonuçlarını asgariye indirme amaçlı kurallar tesis etmeye çalışmıştır.⁹ Kızgınlık konusunda Aristoteles ile Stoacılar arasında doğan ikilik daha sonra gelen filozoflarla da çağlar boyunca sürmüştür.

Aristoteles bu konuda etik bir tavır almıştı, bu duyguya güçlü ve etkili bir araç gözüyle bakıyordu. Ama insan bu duygudan müspet bir şekilde yararlanmak istiyorsa, geride bıraktığı duygusal izi göz önünde tutup doğru kişiye, doğru zamanda, doğru sebepten kızgın olmalıydı. Stoacılar göreyse kızgınlık bertaraf edilmesi, hatta mümkünse en baştan hiç hissedilmemesi gereken olumsuz bir duygu/duygulanımdı.¹⁰ Etik merceğinden bakıldığında, kızgınlığı toplumca kabul edilen davranış standartlarının ihlali tahrik ediyordu. Kızgınlığın nihai hedefi tahrikle orantılı intikam yahut da cezaydı. Gregory Sadler şunu da ekliyor: İnsan illaki hasar bir başkasından geldiğinde kızmaz, hasar hak edilmeden geldiğinde, bir adaletsizliği temsil ettiğinde de kızar. Kızgınlık, bu açıdan, adaletin yeniden tesis edilmesi yahut dayatılması olarak da ileri sürer kendini. Filozoflar kızgınlığın kötü yanlarını meziyetlerinden ayırmaya, “haklı” ile “haksız” kızgınlık arasında çizgi çekmeye çalışmıştır. Agnes Callard ise üzerine çok tartışılan bu ayrımın aslında var olmadığını ve kızgınlığı arıtma yönündeki bu projenin gerçekçi bir proje olmadığını ileri sürmüştür.¹¹

Kızgınlığın kavramsallaştırılması ve duyguların tanımları çağlar boyunca adım adım dönüşmüştür. Yirminci yüzyılda kızgınlık psikanaliz ve nesne ilişkileri teorilerinde bir duygu olarak tartışılmaya başladı. Başta Sigmund Freud kızgınlık ile saldırganlığın hüsrana uyandıran dürtüler karşısında verdiğimiz içgüdüsel tepkiler olduğunu ve bireyin toplumun dayattığı kısıtlamalarla başa çıkamayışını yansıttığını ileri sürdü. Jacques Lacan kızgınlığı “ayna evresinde”, özellikle de şu iki hal arasındaki gerilimde konumlandırı: İmgenin aynadaki birleşmiş, tutarlı bütünlüğü ve Benliğin o bütünlüğe asla ulaşmamış ve ulaşmayacak parçalılığı. Nesne ilişkileri teorisyeni Heinz Kohut da kızgınlık üzerine düşüncelerinde grandiyöz benlik yanılması ve çocukluğun arkaik tümgüçlü nesnesinden kurtulmayı becerememenin sebep olduğu narsisistik dengesizliği tarif etmek için kullandığı “Narsisistik Öfke” ibaresine atıfta bulundu. Narsisistik öfke hali, diye uyardı Kohut, bazı yetişkinlerde sonsuza kadar sürer. Adam Philips’e göre de hüsrana/kızgınlık döngüsünü kırmak yetişkinliğin tanımıdır, yetişkinliğin bazı hüsrana ve kızgınlıkları kapsayabilmek demek olduğunu düşünür. Filozof George Bataille da bize hayatta iki mutlak gerçek olduğunu hatırlatır: Bunlardan birincisi tümgüçlü olmadığımız, ikincisi de fani olduğumuzdur. Kohut’a göre, bu iki gerçeği yadsıyan, tümgüçlülük ve mutlak kontrol yanılması tutunmaya devam eden yetişkinler öfkenin vücut bulmuş halleridir.

1980’lerde Hüsrana-Saldırganlık teorisini geliştiren Leonard Berkowitz hüsrana kızgınlık uyandırıp düşmancıl tepkilere bir yatkınlık hasıl ettiğini ve kızgınlığın en yaygın tezahürünün saldırganlık olduğunu ileri sürer.¹² Amerikalı psikiyatrist ve yazar Karl Menninger ise kızgınlığı benliğin aldığı bir yaraya, travmatik olaylara ve kişinin kendi hayatı üzerindeki kontrol eksikliği algısına verilen tepki şeklinde bağlamsallaştırır. Dolayısıyla kızgınlık bu açıdan kontrolü yeniden ele alma, haysiyet ve bütünlük hissini yeniden kazanma girişimini temsil eder.¹³ Sebebi çoğunlukla olayın kendisiyle ya da Öteki’yle özdeşleştirilse de, kızgınlık yalnızca dışsal tetikleyiciler değil, içsel, hem bilişsel hem de duygusal uyarıcılar karşısında da ortaya çıkar.

Yine de kızgınlık salt psikoloji çerçevesinde kavramsallaştırılabilir mi? Yoksa indirgenemez bir toplumsal bileşeni var mıdır? 19. yüzyıl filozofu ve psikoloğu William James’e göre, hisler diğer

⁹ James R. Averill, *Anger and Aggression: An Essay on Emotion*, Springer-Verlag, 1982, s. 80.

¹⁰ Gregory Sadler, “Understanding Anger”, <https://youtu.be/8W7FGhvpuyg>.

¹¹ Agnes Callard, ed., *On Anger*, Boston Review / Forum, 2020, s. 21.

¹² L. Berkowitz, “Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation”, *Psychological Bulletin* 106, 1989, s. 62.

¹³ <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9422318/>

kolektif kurumlardan, sosyokültürel örüntülerden ve yasalardan beslenir, etkilenir, bunlarla şekillenir ve kolektif duygusal deneyimler kurar.¹⁴ Yapılandırmacı duygu teorisyeni James Averill'e göre,¹⁵ kızgınlık aslında pek çok farklı kızgınlıktır, farklı insanlar için veya aynı insanın farklı zamanları için benzersiz şekillerde bir araya gelen öğelerden meydana gelen karmaşık tepki sistemleri olarak inşa edilen farklı durumlardır.¹⁶ Averill kızgınlığın toplumsal bir inşa olduğunu ve ancak verili bir kültür bağlamında anlaşılabilirliğini ileri sürer. Psikolojik düzeyde kızgınlık farkına varılan bir hatanın düzeltilmesini amaçladığı gibi, sosyokültürel düzeyde de, toplumsal ilişkileri duygular düzenlediği için, kabul gören davranış standartlarını sürdürme görevi görür. Toplumsal hayatta sürekli bir taviz sözkonusudur ve toplumsal ilişkiler bizi hem ayakta tutma hem de yıkma gücüne sahiptir, bu yüzden kızgınlık ve saldırganlık potansiyeli daima mevcuttur. Kızgınlık toplumsal sistem içinde varlığını sürdürür, çünkü olumsuz olduğu kadar olumlu sonuçları da vardır.

Değerlerin çok büyük ölçüde duygulara bağlı olduğunu düşünen 18. yüzyıl santimentalistleri gibi duygulanım teorisyenleri¹⁷ de dış dünyanın bedensel duyular üzerindeki bilinçdışı etkisini vurgular. Duygulanım teorisyenlerine göre dünya yalnızca argümanlarla ve akılla değil, dildışı etki ve hislerle de şekillenir ve bunlar bilgi üretiminin mühim bir kısmını oluşturup bedenleşmiş ve ilişkisel bir olgu şeklinde iş görürler.¹⁸ Öte yandan, duygu ve duygulanımlar ırkçılık karşıtı ve feminist teoride kendine siyasi bir yer bulur. Duygular her zaman dışı olanla ilişkilendirildiğinden, feminist siyasi teori duygularla ilgilenip motive edici güçlerini öne çıkarmıştır. Siyah feminist yazar Audre Lorde kızgınlığı "eşitler arası çarpıklıkların getirdiği keder" şeklinde tanımlamıştır ve yazara göre kızgınlığın nesnesi değişimdir.¹⁹ Bu açıdan bir vaattir kızgınlık, şeyler değişmediği müddetçe eyleme adanmışlıktır, çünkü açığa çıkarıp ifşa eder dünyayı. ırkçılık karşıtı ve feminist kuramcı Sara Ahmed'e göre de kızgınlık tarihsel acıya verilen doğru siyasi ve etik feminist yanıttır.²⁰ Böyle bir acının yanlış olduğunu teslim etmenin, bu acıya yol açan toplumsal ve siyasi şartları dönüştürmek için harekete geçmenin yoludur. Ahmed'e göre kızgınlık yeni bir dünya kurar çünkü doğallaştırılmış normların yapılandığından farklı bir kavramsal dünya inşa eder.²¹

ırkçılık karşıtı toplumsal eleştirmen bell hooks, keder ve acının kızgınlıkla ikame edilmesini ön plana çıkarıp kızgınlığın ekseriyetle üzüntüyü maskeleyişine dikkat çeker. Dolayısıyla, feminist söylemde, başkalarının kızgınlığını farklı şekillerde ikamet ettiğimiz dünyaların süregiden eleştirileri gibi duyabilmeyi öğrenmek hayati öneme sahiptir. Kişi kendi konumunun başkalarını kızdırabileceğini kabul etmeli ve bu konumun başkalarının eleştirilerine açık olmasına izin vermelidir.²² Öte yandan bu çok da kolay değildir, çünkü kişinin kendi konumunu savunarak kızgınlığını bloke etmemek için ihtiyatlı davranması gerekir. Bunun için de kızgınlık duygusunu kapsayabilmesi gerekebilir.

¹⁴ James R. Averill, *Anger and Aggression: An Essay on Emotion*, Springer-Verlag, 1982, s. 22.

¹⁵ Yapılandırmacı duygu teorisine göre, bir insanın belli bir durumda deneyimlediği belli bir duygu dünyayı nasıl yorumladığıyla ve etraftaki nesnelere önemli bulup bulmadığıyla belirlenir. Duygulara bireyin durumu takdiri de dahildir; dolayısıyla yaşadığımız dünyaya dair hükümlere benzerler. Ve bütün hükümler olaylara dayatılan anlamlar içerir. Duyguların sebepleri bir insanın bir türlü değerlendirme yapmasına ve bir türlü tepki vermesine neden olan bu organizmal ve çevresel olaylardır. Biyolojik ve toplumsal değerlendirmelere ilaveten, her bir insan geçmiş hikâyesinin ürünüdür aynı zamanda: Yetişkin davranışlarında erken dönemde yaşanan pekiştirme ve travmaların hepsinin tortusu kalır.

¹⁶ James R. Averill, *Anger and Aggression: An Essay on Emotion*, Springer-Verlag, 1982,

¹⁷ Duygulanım teorisi bedenler dahilinde ve arasında duyumsanan ama her zaman dilsel ve kavramsal bir biçim almayan hislere odaklanır. 1960'larda psikolog Silvan Tomkins tarafından formüle edilmiştir.

¹⁸ <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/affect>.

¹⁹ <https://www.blackpast.org/african-american-history/1981-audre-lorde-uses-anger-women-responding-racism/>

²⁰ <https://bettystoneman.wordpress.com/2017/04/01/sara-ahmeds-feminist-attachment-to-anger/>

²¹ Agy.

²² <https://bettystoneman.wordpress.com/2017/04/01/sara-ahmeds-feminist-attachment-to-anger/>

Gel kızgınlığı(nı/mızı) konuşalım öyleyse, nihayetinde, kızgınlığın muhtelif suretlerini keşfetmek için yola çıkıp, sanatın hayatlarımızın duygusal gücünü tüm tutkuları ve/veya duygulanımlarıyla öne çıkaran benzersiz bir uzam sunmasından yararlanıyor. Kızgınlığı veya herhangi başka bir duyguyu bir hakikat alanı²³ gibi konumlandırmaktan kaçınmaya itina etmekle birlikte, sergi duyguyu bütün görkemli ikircikliğiyle, pek çok boyutu ve belki de faydasıyla birlikte düşünmeye teşvik etme umudunda. Audre Lorde'un zarif ifadesiyle: "Kızgınlığım bana acı verdi, ama hayatta kalmamı da sağladı aynı zamanda ve ondan vazgeçmeden önce, açıklığa giden yolda yerine koyacak en az onun kadar güçlü bir şey bulduğumdan emin olacağım."

²³ Agnes Callard, ed., *On Anger*, Boston Review / Forum, 2020, s. 93.